

पोलीस पाटील-कोतवाल (महसूल सेवक)-तलाठी
(ग्राममहसूल अधिकारी) या ग्रामस्तरावरील
अधिकाऱ्यांविषयी सविस्तर माहिती
राज्यातील पोलीस यंत्रणा व
महाराष्ट्र राज्य पोलीस दल पद संरचना यांसह

के'सागर यांनी आपल्या ४० वर्षांच्या
प्रदीर्घ लेखनानुभवातून
संपूर्ण अभ्यासक्रमाचा घेतलेला
सखोल परामर्श.

स्पर्धा परीक्षा शब्दसंग्रह मराठीचा!

भरपूर माहिती
अनेकानेक तक्ते
तद्वतच
आयोगाच्या विविध
स्पर्धा परीक्षांमधील व
आयोगाच्या
नव्या धर्तीनुसार रचना
केलेले संभाव्य व
महत्वाचे वस्तुनिष्ठ
प्रश्न समाविष्ट
असलेला एकमेव
यशोदायी संदर्भ...

स्पर्धा परीक्षा शब्दसंग्रह मराठीचा!

महाराष्ट्र गट-ब सेवा मुख्य परीक्षा
महाराष्ट्र गट-क सेवा पूर्व परीक्षा
पोलीस कॉन्स्टेबल भरती परीक्षा
जिल्हा परिषद भरती परीक्षा
तद्वतच TCS-IBPS द्वारा
घेतल्या जाणाऱ्या तलाठी, ग्रामसेवक
आरोग्य सेवक, कृषि-सेवक, वनरक्षक
लिपिक-टंकलेखक व तत्सम परीक्षा

के'सागर

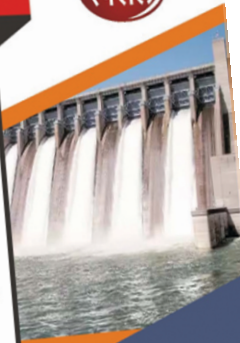
जलसंपदा विभाग गट ब (अराजपत्रित) व गट क भरती परीक्षा के'सागर

जलसंपदा विभाग गट ब (अराजपत्रित) व गट क भरती परीक्षा

संपूर्ण मार्गदर्शक

TCS
स्पेशल

वरिष्ठ वैज्ञानिक सहायक
कनिष्ठ वैज्ञानिक सहायक
भू-वैज्ञानिक आरेखक
सहायक आरेखक
निम्नश्रेणी लघुटंकलेखक
स्थापत्य अभियांत्रिकी सहायक
प्रयोगशाळा सहायक
अनुरेखक, दप्तर कारकून
मोजणीदार, कालवा निरीक्षक
सहायक भांडारपाल
कनिष्ठ सर्वेक्षण सहायक

के'सागर

मराठी, इंग्रजी
बौद्धिक चाचणी (अंकगणितासह)
सामान्यज्ञान व तांत्रिकज्ञान

संपूर्ण जनरल स्टडीज

के'सागर

TCS-IBPS
Special

सुधारित-विस्तारित
अभ्यासक्रमानुसार

आरोग्य सेवा तांत्रिक ज्ञान संपूर्ण मार्गदर्शक

- आरोग्य सेवक (पुरुष)
- आरोग्य सेवक (महिला)

१८ वी
आवृत्ती

के'सागर

आरोग्य पर्यवेक्षक
व आरोग्य खात्याच्या अन्य
पदांकरिताही उपयुक्त

संपूर्ण जनरल स्टडीज

के'सागर

राज्यसेवा पूर्व परीक्षा
उद्योग निरीक्षक, पोलीस उपनिरीक्षक, राज्य वार निरीक्षक
सहायक कक्ष अधिकारी आदी (गट ब) पदांची पूर्व परीक्षा
कर सहायक, दुग्ध निरीक्षक राज्य उत्पादन तुलक
लिपिक-टंकलेखक आदी (गट क) पदांची पूर्व परीक्षा
तलाठी, पोलीस कॉन्स्टेबल, आरोग्यसेवक, ग्रामसेवक,
कृषिसेवक, लिपिक-टंकलेखक व तत्सम स्पर्धा परीक्षा

विविध स्पर्धा परीक्षांमधील
सामान्यज्ञान या विषयाची
संपूर्ण तयारी

६३ वी
सुधारित आवृत्ती

के'सागर

संपूर्ण जनरल स्टडीज

संपूर्ण पोलीस पाटील व कोतवाल (महसूल सेवक)

पोलीस पाटील व
कोतवाल (महसूल सेवक)
विषयक माहिती
ग्राम व जिल्हा प्रशासन
पंचायतराज
यांसह
संपूर्ण अभ्यासक्रम

विषयाची परिपूर्ण माहिती
मुद्दे, वनलायनर्स अन् तक्ते-
आराखडे यांच्या माध्यमातून
संपूर्ण अभ्यासक्रम समजावून
पोलीस पाटील व कोतवाल
(महसूल सेवक) भरती
परीक्षांची परिपूर्ण तयारी

के'सागर

Published By

Sau. Shobhadevi Kshirsagar

K'Sagar Publications

'Suvarna Shilpa', 444/1 Shaniwar Peth,
Adjacent to Rajmachikar Flour Mill,
Near Dakshinabhimukhi

Maruti Temple, Pune - 411 030.

☎ 24450125, 24455435 📞 9823118810

Email : customer@ksagar.com

sales@ksagar.com

website : www.ksagar.com

© K'Sagar Publications, Pune : 2019

Revised Fourth Edition : 2026

The name K'Sagar is registered
under the trade marks Act, 1999

Printed at

Shiva-samarth Printers

Dhayari, Pune

Typesetting

K'Sagar Publications, Pune

Cover Design

K'Sagar Publications, Pune

Price : 360/-

Our Firms

K'Sagar's House of Books

39/1, Durga Chambers, Jogeshwari Mandir Lane,

Pune - 411002. ☎ (020) 24483166

📞 9823906500 📞 8087722277 📞

K'Sagar Book Centre

Nutan Classic, 639 Narayana Peth,

Appa Balwant Chowk, Pune - 411030.

☎ (020) 24453065 📞 9823121395 📞 9545567862/63

Due care has been taken to ensure that the information provided in this book is correct. However, the authors and the publishers bear no responsibility for any damage resulting from any inadvertent omission or inaccuracy in the book.

१९८० ते अद्यापपर्यंत

प्रदीर्घ दर्जेदार लेखन प्रपंच

व्ही. एस. क्षीरसागर तथा के'सागर. सतत अभ्यास अन् अव्याहत व्यासंग हे त्यांचे वैशिष्ट्य. १९८५ पासून आजपावेतोच्या ४० वर्षांच्या प्रदीर्घ कालावधीत के'सागरीय प्रकाशनांच्या माध्यमातून महाराष्ट्र शासनातील (अन् केंद्र शासनातीलही!) हजारो कर्तबगार अधिकाऱ्यांच्या पिढ्यानुपिढ्या घडविणारं अन् आजच्या या काळातल्या येन् केन् प्रकारेन् प्रसिद्धीमागं धावणाऱ्या जगातलं एक आगळं-वेगळं अन् तितकंच अपवादात्मक व्यक्तिमत्त्व!

पुणे विद्यापीठाच्या एलएलबी परीक्षेत विशेष गुणवत्तेसह प्रथमवर्ग मिळविणाऱ्या या व्यक्तिमत्त्वाने लिहीलेल्या द्वितीय व तृतीय वर्ष एलएलबीच्या मिळून आठ विषयांवरील नोट्स नव्वदच्या दशकात विद्यार्थीप्रिय ठरलेल्या. याच काळात ३ वर्षे त्यांनी एलएलबीच्या तिन्ही वर्षांचे क्लासेस यशस्वीरीत्या चालविलेले.

सन १९८५ पासून आजपर्यंत त्यांनी के'सागर पब्लिकेशन्सच्या माध्यमातून स्वतंत्ररीत्या लिहिलेल्या ६० पुस्तकांच्या अन् त्यांनी सहलेखन वा संपादन-संस्करण केलेल्या पुस्तकांच्या एकूण आवृत्त्यांची संख्या ५,००० पर्यंत पोहोचलेली. अन् या कालावधीत तुमच्या-आमच्या हाती पोहोचलेल्या या ग्रंथांच्या प्रतींनी एक कोटीचा टप्पा ओलांडलेला!

राज्यातील काही विद्यापीठांनी त्यांची पुस्तके संदर्भग्रंथ म्हणून शिफारशीत केलेली. महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळानेही त्यांच्या काही पुस्तकांचा संदर्भ घेतलेला. महाराष्ट्र राज्याच्या शिक्षण विभागानेही त्यांनी लिहिलेली अनेक पुस्तके उत्तम पुस्तके म्हणून शिफारशीत केलेली.

उपजिल्हाधिकारी, पोलीस उपअधीक्षक, तहसीलदार, गटविकास अधिकारी, रेव्हन्यू ऑफिसर, सरकारी कामगार अधिकारी आदी पदांसाठी आयोगाकडून पात्र वा निवड. सरकारी कामगार अधिकारी, सहायक कामगार आयुक्त या पदांवर प्रत्यक्ष काम.

के'सागरीय बृहदपरिवार

पोलीस पाटील भरती परीक्षेचे अपेक्षित स्वरूप

अ. क्र.	पदनाम/संवर्ग	परीक्षेसाठी गुण		
१.	पोलीस पाटील	लेखी परीक्षा ८०	तोंडी परीक्षा (मुलाखत) २०	एकूण गुण १००

लेखी परीक्षेच्या प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप सर्वसाधारणपणे (पूर्वीच्या परीक्षांच्या आधारे) खालीलप्रमाणे राहील.

१. पोलीस पाटील पदाची लेखी परीक्षा ८० गुणांची असेल. प्रत्येक प्रश्न एक गुणाचा राहील.

२. लेखी परीक्षेची प्रश्नपत्रिका वस्तुनिष्ठ व बहुपर्यायी स्वरूपाची असेल.

३. लेखी परीक्षा इयत्ता दहावी (एस.एस.सी.) पर्यंतच्या अभ्यासक्रमावर आधारित असेल. यात सामान्य-ज्ञान, गणित, स्थानिक परिसराची माहिती व चालू घडामोडी इत्यादी विषयांचा समावेश असेल.

४. पोलीस पाटील भरती/निवडीसाठी घेण्यात येणाऱ्या ८० गुणांच्या लेखी परीक्षेत किमान ३६ (४५%) गुण प्राप्त करणारे उमेदवार तोंडी परीक्षेस पात्र ठरतील.

५. सामान्य प्रशासन विभागाकडील शासन निर्णय क्र.प्रनिम/२०१०/२०९/प्र.क्र.६६/१०/१३.अ दिनांक १६/०६/२०१० मधील तरतुदीनुसार लेखी परीक्षा घेतेवेळी उत्तरपत्रिकेवर उत्तर लिहिण्यासाठी अथवा चिन्हांकित करण्यासाठी फक्त काळ्या शाईच्या बॉलपेनचा वापर करावा लागेल.

महत्त्वाचे बदल

औरंगाबाद शहराचे नामांतर 'छत्रपती संभाजीनगर' असे करण्यात आले असून औरंगाबाद तालुक्याचे नामांतर छत्रपती संभाजीनगर तालुका, जिल्ह्याचे नामांतर छत्रपती संभाजीनगर जिल्हा तर विभागाचे नामांतर छत्रपती संभाजीनगर विभाग असे करण्यात आले आहे.

उस्मानाबाद शहराचे नामांतर 'धाराशिव' असे करण्यात आले असून उस्मानाबाद तालुका, जिल्हा व उपविभाग यांचेही नामांतर अनुक्रमे धाराशिव तालुका, धाराशिव जिल्हा व धाराशिव उपविभाग असे करण्यात आले आहे.

अहमदनगर शहराचे नामांतर 'अहिल्यानगर' असे करण्यात आले असून अहमदनगर जिल्ह्याचे व तालुक्याचे नामांतर अनुक्रमे अहिल्यानगर जिल्हा व अहिल्यानगर तालुका असे करण्यात आले आहे.

विद्यार्थी मित्रांनी कृपया वरील बदलांची नोंद घ्यावी.

— लेखक

के'सागरीय....

आगामी वर्षात राज्यात मोठ्या प्रमाणावर पोलीस पाटील तद्वतच कोतवाल या पदांवर भरती केली जाणे अपेक्षित आहे.

पूर्वी जाहीर केला गेलेला अभ्यासक्रम व पूर्वीच्या परीक्षा यांचा विचार करता या पदासाठी ८० गुणांची लेखी परीक्षा घेतली जाणे अपेक्षित असून २० गुणांची तोंडी परीक्षा घेतली जाणेही अपेक्षित आहे. लेखी परीक्षा इयत्ता दहावी पर्यंतच्या अभ्यासक्रमावर आधारित असणार असून त्यामध्ये सामान्यज्ञान, गणित, स्थानिक परिसराची माहिती व चालू घडामोडी या विषयांचा समावेश असणे अपेक्षित आहे.

लेखी परीक्षेचा वरील अभ्यासक्रम व तोंडी परीक्षेचे एकूण स्वरूप लक्षात घेता पुस्तकाची रचना ग्रामीण भागातील मुलकी व पोलीस प्रशासन, पंचायतराज, महाराष्ट्र : भूगोल व सामान्यज्ञान, महाराष्ट्रावरील वस्तुनिष्ठ प्रश्न, महाराष्ट्रातील जिल्हे, भारत— भूगोल व सामान्यज्ञान, आधुनिक भारताचा इतिहास, महाराष्ट्रातील समाजसुधारकांचे कार्य, सामान्य विज्ञान, अंकगणिताची पायाभूत तयारी, चालू घडामोडी या अकरा प्रकरणांत केली आहे. अभ्यासक्रमातील घटक विषय उमेदवारांना मुळातच समजावेत आणि लेखी व तोंडी परीक्षांची त्यांची शंभर टक्के तयारी व्हावी, हा दृष्टिकोन ठेवूनच हे पुस्तक साकारले आहे. पूर्वी घोषित झालेल्या अभ्यासक्रमात बदल होणार नाही असे मी माझ्या अनुभवातून गृहीत धरले आहे.

उमेदवार विद्यार्थी मित्रांना त्यांच्या खात्रीशीर यशाबद्दल मनःपूर्वक शुभेच्छांसह!

आपला,
व्ही. एस. क्षीरसागर
(K'Sagar)

अनुक्रमणिका

१. ग्रामीण भागातील मुलकी व पोलीस प्रशासन ९

जिल्हा- प्रशासन

- ◆ जिल्हा : प्रशासनाचा महत्त्वपूर्ण घटक
- ◆ जिल्ह्याचे उपविभाग
- ◆ जिल्हाधिकारी
- ◆ जिल्हाधिकाऱ्याची महत्त्वपूर्ण कार्ये
- ◆ तहसीलदार

ग्रामस्तरावरील अधिकारी

- ◆ पोलीस पाटील
- ◆ महसूल सेवक (कोतवाल)
- ◆ ग्राममहसूल अधिकारी (तलाठी)
- ◆ राज्यातील पोलीस यंत्रणा
- ◆ महाराष्ट्र राज्य पोलीस दल पद संरचना
- ◆ पोलीस आयुक्तालय पद संरचना
- ◆ जिल्हा पोलीस अधीक्षक कार्यालय पद संरचना
- ◆ पोलीस प्रशिक्षण विद्यालये
- ◆ हे लक्षात ठेवा!
- ◆ वस्तुनिष्ठ प्रश्न

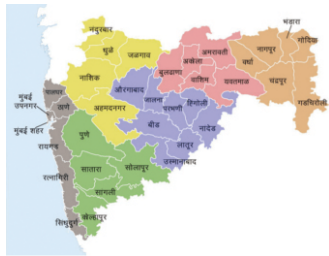

२. पंचायतराज २२

- ◆ हे लक्षात ठेवा!

३. महाराष्ट्रविषयक सामान्यज्ञान ३१

- ◆ प्राथमिक माहिती
- ◆ सीमेवरील राज्ये
- ◆ महाराष्ट्रातील जिल्हे
- ◆ लोकसंख्या
- ◆ स्त्री-पुरुष प्रमाण
- ◆ बालकांचे प्रमाण
- ◆ शहरी व ग्रामीण लोकसंख्या
- ◆ जन्म-मृत्युदर
- ◆ लोकसंख्येची घनता

- ◆ अनुसूचित जाति-जमातींची लोकसंख्या
- ◆ साक्षरता : २०११
- ◆ राज्यातील राष्ट्रीय महामार्ग
- ◆ राज्यातून जाणारे लोहमार्ग
- ◆ महाराष्ट्रातील प्रमुख विमानतळ
- ◆ राज्यातील नद्या
- ◆ प्रमुख नद्या व उगमस्थाने
- ◆ नद्यांच्या काठांवरील प्रमुख स्थळे
- ◆ नद्या व प्रमुख धरणे
- ◆ नद्या व त्यांच्या उपनद्या
- ◆ कृषी उत्पन्न व उत्पादक प्रदेश
- ◆ फळे व संबंधित स्थळे
- ◆ कृषी उत्पन्न व प्रमुख जाती
- ◆ राज्यातील ऊर्जा प्रकल्प
- ◆ प्रमुख उद्योगधंदे व संबंधित स्थळे
- ◆ राज्यातील लघुउद्योग
- ◆ औद्योगिक विकासाशी संबंधित संस्था
- ◆ खनिजे व प्रमुख उत्पादक क्षेत्रे
- ◆ थंड हवेची ठिकाणे
- ◆ सागरतट
- ◆ महाराष्ट्रातील किल्ले
- ◆ अष्टविनायक स्थाने
- ◆ गुंफा मंदिरे
- ◆ राज्यातील ज्योतिर्लिंगांची स्थाने
- ◆ राज्यातील अभयारण्ये
- ◆ राज्यातील राष्ट्रीय उद्याने
- ◆ राज्यातील शिखरे
- ◆ राज्यातील प्रमुख घाट
- ◆ राज्यातील विद्यापीठे
- ◆ राज्यातील संस्थात्मक उपक्रम

४. महाराष्ट्रावरील वस्तुनिष्ठ प्रश्न ५०

- ◆ हे लक्षात ठेवा!
- ◆ वस्तुनिष्ठ प्रश्न

५. महाराष्ट्रातील जिल्हे

७३

कोकण विभाग

- ◆ मुंबई शहर व मुंबई उपनगर
- ◆ ठाणे
- ◆ पालघर
- ◆ रायगड
- ◆ रत्नागिरी
- ◆ सिंधुदुर्ग

पुणे विभाग

- ◆ पुणे
- ◆ सातारा
- ◆ सांगली
- ◆ कोल्हापूर
- ◆ सोलापूर

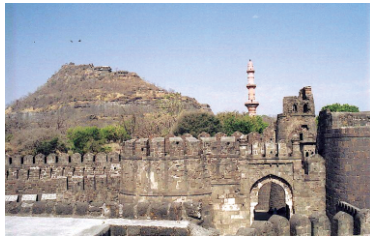
नाशिक विभाग

- ◆ नाशिक
- ◆ अहिल्यानगर
- ◆ धुळे
- ◆ नंदुरबार
- ◆ जळगाव

छत्रपती संभाजीनगर विभाग

- ◆ छत्रपती संभाजीनगर
- ◆ जालना
- ◆ बीड
- ◆ परभणी
- ◆ हिंगोली
- ◆ धाराशिव
- ◆ लातूर
- ◆ नांदेड

अमरावती विभाग

- ◆ बुलढाणा
- ◆ अकोला
- ◆ वाशिम
- ◆ अमरावती
- ◆ यवतमाळ

नागपूर विभाग

- ◆ वर्धा
- ◆ नागपूर
- ◆ भंडारा
- ◆ गोंदिया
- ◆ चंद्रपूर
- ◆ गडचिरोली

६. भारताचा भूगोल व भारतविषयक सामान्यज्ञान

९८

- ◆ प्राथमिक माहिती
- ◆ भारत— मानचिन्हे
- ◆ भारताची लोकसंख्या
- ◆ भारतातील राज्ये
- ◆ पर्वत व शिखरे
- ◆ भारतातील नद्या
- ◆ प्रमुख नद्या व काठावरील शहरे
- ◆ जल व विद्युत प्रकल्प
- ◆ भारतातील औष्णिक विद्युत प्रकल्प
- ◆ अणुविद्युत प्रकल्प
- ◆ भारतातील कृषि—उत्पादने
- ◆ भारतीय कृषी उत्पादनातील विविध क्रांती (Revolutions)
- ◆ भारतातील खनिजे
- ◆ उद्योगधंदे व प्रमुख शहरे
- ◆ लघुउद्योग व प्रसिद्ध ठिकाणे
- ◆ भारतातील पहिल्या व्यक्ती
- ◆ भारतातील पहिल्या महिला
- ◆ संगीत व नृत्य
- ◆ भारतातील कलादालने/संग्रहालये
- ◆ भारतातील सर्वात मोठे, उंच, लांब इत्यादी
- ◆ भारतातील प्रसिद्ध स्थळे
- ◆ हे लक्षात ठेवा!
- ◆ वस्तुनिष्ठ प्रश्न

७. आधुनिक भारताचा इतिहास

१४५

- ◆ हे लक्षात ठेवा!

८. महाराष्ट्रातील समाजसुधारकांचे कार्य १५६

- ◆ समाजसुधारक व त्यांची पत्रे
- ◆ समाजसुधारकांनी स्थापन केलेल्या संस्था
- ◆ समाजसुधारक व ग्रंथ संपदा
- ◆ हे लक्षात ठेवा !
- ◆ निवडक महत्वाचे प्रश्न

९. सामान्य विज्ञान

१६७

- ◆ महत्वाची माहिती
- ◆ हे लक्षात ठेवा!

१०. अंकगणिताची पायाभूत तयारी

१७९

१. संख्या
२. बेरीज, वजाबाकी, गुणाकार, भागाकार
३. ल.सा.वि. आणि म.सा.वि.
४. वर्ग-वर्गमूल, घन-घनमूल
५. अपूर्णांक
६. दशांश अपूर्णांक
७. पदावली
८. सरलव्याज व चक्रवाढ व्याज
९. शेकडेवारी
१०. गुणोत्तर व प्रमाण
११. सरासरी
१२. विविध परिमाणे
१३. नफा-तोटा
१४. काळ - काम - वेग
१५. मिश्र प्रश्नसंग्रह
- ◆ उत्तर सूची

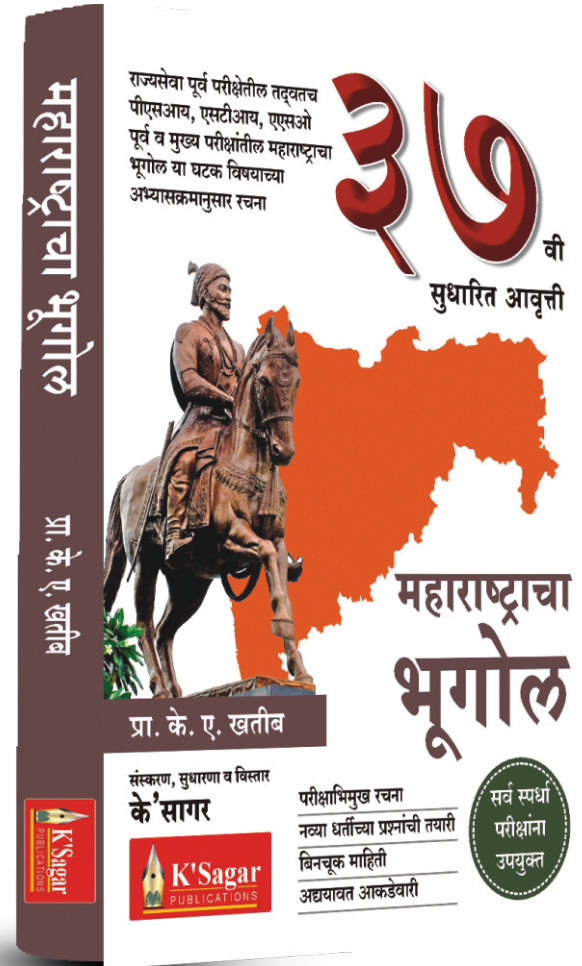

११. चालू घडामोडी

२००

- ◆ ७१ वे राष्ट्रीय चित्रपट पुरस्कार, २०२५
- ◆ ऑपरेशन सिंदूर
- ◆ ९७ वे ऑस्कर पुरस्कार, २०२५
- ◆ मारुती चितमपल्ली
- ◆ शुभांशु शुक्ला
- ◆ पद्म पुरस्कार, २०२५
- ◆ ३८ व्या राष्ट्रीय क्रीडा स्पर्धा, २०२५ उत्तराखंड
- ◆ ७ व्या खेलो इंडिया युथ गेम्स मे, २०२५
- ◆ १८ वी आयपीएल स्पर्धा
- ◆ साहित्य अकादमी पुरस्कार, २०२५
- ◆ ९८ वे अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलन, २०२५
- ◆ राष्ट्रीय क्रीडा पुरस्कार, २०२४
- ◆ मेजर ध्यानचंद खेलरत्न पुरस्कार
- ◆ आंतरराष्ट्रीय बुकर पुरस्कार, २०२५
- ◆ निकिता पोरवाल बनली 'मिस इंडिया, २०२४'
- ◆ शाश्वत शेती दिन
- ◆ फिडे महिला जागतिक बुद्धिबळ स्पर्धा
- ◆ G-20 शिखर परिषद

- ◆ जम्मू आणि काश्मीर व लडाख
- ◆ महाराष्ट्राचे मंत्रिमंडळ
- ◆ महाराष्ट्रातील उच्चपदस्थ
- ◆ जागतिक शांतता निर्देशांक, २०२५
- ◆ जागतिक भूक निर्देशांक, २०२४
- ◆ वरिष्ठ सेनाधिकारी
- ◆ काही महत्वाचे उच्चपदस्थ
- ◆ केंद्रीय मंत्रिमंडळ
- ◆ घटक राज्यांचे राज्यपाल व मुख्यमंत्री
- ◆ संघराज्य प्रदेशांचे उपराज्यपाल/प्रशासक
- ◆ संघराज्य प्रदेशांचे मुख्यमंत्री
- ◆ महाराष्ट्र भूषण पुरस्कार
- ◆ हे लक्षात ठेवा!

पूर्वीचे पदनाम	नवीन पदनाम
ग्रामसेवक	ग्रामपंचायत अधिकारी
ग्रामविकास अधिकारी	
कोतवाल	महसूल सेवक
तलाठी	ग्राममहसूल अधिकारी